

Ορολογία συσχετιζόμενη με την οικονομία στην Αρχαία Κρήτη

Ángel Martínez-Fernández

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε αυτή την εργασία ο συγγραφέας αναλύει την Κρητική ορολογία της νομοθεσίας που σχετίζεται με την οικονομία. Σε αυτή τη μελέτη του Οικονομικού Λεξιλογίου περιλαμβάνονται κάποιες παραδοσιακές δομές χαρακτηριστικές μιας οικιακής οικονομίας που βασίζεται στην ιδιοκτησία γης, όπως ό,τι αφορά τα αγαθά, και ταυτόχρονα άλλες οικονομικές πραγματικότητες χαρακτηριστικές μιας Νομισματικής Οικονομίας που κάνει την εμφάνιση της με την εισαγωγή των κερμάτων και την εξέλιξη των συναλλαγών και πιθανότατα έχει ως ολοκλήρωση τη θέσπιση του Νόμου της Γόρτυνας τον 5^ο αι. π.Χ. Σε αυτή τη δεύτερη αναφορά του, έχουν συγκεντρωθεί νομικά ζητήματα οικονομικού περιεχομένου, όπως οι αγοραπωλησίες και οι οφειλές, μαζί με άλλα οικονομικά στοιχεία, όπως τα κέρματα και τα ρήματα σε σχέση με τις πληρωμές. Σε κάθε περίπτωση θα έπρεπε να ληφθεί υπ' όψη πως σε ό,τι αφορά την οικονομία στον αρχαίο Ελληνικό κόσμο δεν θα έπρεπε να συγκρίνεται με οποιοδήποτε τρόπο με την μοντέρνα οικονομία, καθώς οι οικονομικές έννοιες μπορούν να γίνουν ορθά αντιληπτές μόνο μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας στην οποία δημιουργήθηκαν. Οι όροι συγκεντρώνονται σε τρεις ενότητες: Α. Αγαθά και οι ιδιοκτήτες τους (1. Όροι με γενικές έννοιες, 2. Ακίνητη περιουσία, 3. Κινητή περιουσία), Β. Οικονομική Πραγματικότητα (κέρματα), Γ. Συναλλαγές και Οικονομικές διαδικασίες (1. Γενικοί όροι εμπορικών συναλλαγών, 2. Αγοραπωλησίες, 3. Όροι που αφορούν τα χρέη και 4. Ρήματα πληρωμών).

Terminology concerning the Economy in Ancient Crete

Ángel Martínez-Fernández

ABSTRACT

In this paper the author analyzes the Cretan legal terminology related to the economy. In this study about the Economic Vocabulary it includes certain traditional structures typical of a family/home structure about *oikos* ("house") based on land ownership, as is the case of goods, along with other financial realities typical of a Monetary Economy that occurs with the introduction of the coin money and trade development and probably it has as completion the enactment of the Law Code of Gortyn in the fifth century BC. In his turn, in this latter there are collected legal issues of economic content such as the sale and the debt, together with other proper economic aspects, as the current coin and payment verbs. In any case, it should be taken into account that, in considering the economy in the ancient Greek world, it must not be considered necessarily concepts related to Modern Economy, since economic concepts can only be understood in the framework of society in which they have been created. The terms are gathered into three sections: 1. Good and its owners (A. Terms of general meaning, B. Real estate, C. Movable property). 2. Financial realities (coin money) 3. Trading and financial processes (A. General terms about commercial transaction, B. Buying and selling, C. Terms concerning the debts, and D. Payment verbs).

1. Στην παρούσα εργασία θα μας απασχολήσει ένα συγκεκριμένο ζήτημα σχετιζόμενο με την ορολογία της οικονομίας στην αρχαία Κρητική διάλεκτο. Στην ιστορία της αρχαίας Κρητικής διαλέκτου διακρίνονται δύο περίοδοι. Υπάρχει μια περίοδος αρχαιότερη, χρονολογημένη μεταξύ του 7^{ου} και του 5^{ου} αι. π.Χ., στην οποία η διάλεκτος παρουσιάζει τις γλωσσολογικά χαρακτηριστικές της μορφές, και άλλη περίοδος πιο πρόσφατη, χρονολογημένη μεταξύ του 4^{ου} και του 1^{ου} αι. π.Χ., όπου οι διαλεκτικές κρητικές μορφές ανταγωνίζονται με αυτές της «Κοινής» γλώσσας. Στην ιστορία της Κρητικής ορολογίας αυτές οι δύο περίοδοι εμφανίζονται καθαρά.

Στην μελέτη μας για την οικονομική ορολογία θα συμπεριληφθούν συγκεκριμένες παραδοσιακές δομές, χαρακτηριστικές μιας οικιακής οικονομίας που βασίζονται στην ιδιοκτησία γης, όπως ό,τι αφορά τα αγαθά, αλλά και άλλες οικονομικές πραγματικότητες χαρακτηριστικές μιας Νομισματικής Οικονομίας που κάνει την εμφάνιση της με την εισαγωγή των κερμάτων και την εξέλιξη των συναλλαγών και πιθανότατα έχει ως ολοκλήρωση την θέσπιση του Νόμου της Γόρτυνας τον 5^ο αι. π.Χ.

2. Οι λέξεις που αφορούν την οικονομική ορολογία θα συγκεντρωθούν σε τρεις επιμέρους παραγράφους. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η Κρητική οικονομική ορολογία που αναφέρεται σε κάθε μια από αυτές τις παραγράφους ξεχωριστά¹.

A. Αγαθά και οι ιδιοκτήτες τους.

A.1) *Όροι με γενικές έννοιες.* Χρησιμοποιείται στην Κρητική διάλεκτο μια οικογένεια λέξεων που δημιουργούνται με βάση τη ρίζα **Kwā-* για να εκφράσουν την ιδέα "κατέχω". Μεταξύ αυτών των λέξεων εμφανίζεται το ρήμα **πάομαι** "λαμβάνω, αποκτώ" (Λατ. *potior*), που έχει καταγραφεί στη Γόρτυνα στον 5^ο αι. π.Χ.² Αυτό το ρήμα απαντάται, εκτός από την κρητική διάλεκτο, στην αρκαδική διάλεκτο, στην ποίηση και στον Ξενοφόντα³. Στην Κρητική διάλεκτο έχει δημιουργηθεί το ουσιαστικό **πάστας** που έχει τη σημασία "κύριος, ιδιοκτήτης", με σίγμα που οφειλείται πιθανώς στο θέμα του αορίστου (βλ. αόρ. **ἐπάσάμην**). Ο όρος **πάστας** απαντάται στη Γόρτυνα στον 5^ο αι. π.Χ.⁴, στην Αξό τον 6^ο – 5^ο αι. π.Χ.⁵ και στην Κνωσό τον 3^ο αι. π.Χ.⁶ Πρέπει να σημειωθεί επίσης το ουσιαστικό **πάμα** "κτήμα, περιουσία", χρησιμοποιούμενο στον πληθυντικό **πάματα**, με τη σημασία "βοοειδή", στη Δρήρο το 3^ο – 2^ο

¹ Για την οροθέτηση του Κρητικού corpus θα παρακολουθηθεί η έκδοση της M. Guarducci και για τα μεταγενέστερα επιγραφικά ευρήματα το Supplementum Epigraphicum Graecum. Για τις συντομογραφίες που χρησιμοποιήθηκαν, IC I-IV: Guarducci, M., Inscriptiones Creticae, 4 τόμοι Roma 1935-1950. Leg.Gort.= IC IV, 72. SEG = Supplementum Epigraphicum Graecum.

² Leg.Gort. 6.5-6 και 8-9, 7.14-15, 9.43.

³ Βλ. LSJ λ. πάομαι.

⁴ IC IV, αρ. 41.I.16, αρ. 55.10, Leg.Gort. 2.32 και 43, 3.54, 4.1-2, 5, 20 και 22-23.

⁵ IC II, V, αρ. 2.3.

⁶ IC I, VIII, αρ. 5.B.3.

αι. π.Χ.⁷, που πιθανώς είναι το αντίγραφο ενός άλλου κειμένου που είχε συνταχθεί σε μια παλιότερη εποχή, και στην Αξό στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ.⁸ Αυτός ο όρος έχει καταγραφεί επίσης, εκτός από την κρητική διάλεκτο, στην αρκαδική διάλεκτο, την αργειακή διάλεκτο και στο Θεόκριτο με τη γενική σημασία "κτήμα, περιουσία"⁹. Εξ άλλου, πρέπει εδώ να υπογραμμίσουμε τη χρήση της ρηματικής μορφής **πεπαμένος**, μετοχής παρακειμένου του ρήματος **πάσμαι**, που έχει καταγραφεί ως ουσιαστικοποιημένη μετοχή στη Γόρτυνα το 5^ο αι. π.Χ.¹⁰ με την έννοια "ιδιοκτήτης". Σημειωτέα, από άλλη μεριά, η χρήση της ουσιαστικοποιημένης μετοχής **ὁ ἔκδων** στο Νόμο της Γόρτυνας¹¹ με την ίδια σημασία "ιδιοκτήτης", που αναφέρεται εδώ σε αυτόν που κατέχει στην ιδιοκτησία του προσωρινά ένα άνθρωπο σαν σκλάβο, είτε ελεύθερο άνθρωπο που γινόταν σκλάβος, είτε ένα δούλο ενός άλλου. Παρατηρείται στο Νόμο της Γόρτυνας μια αντίθεση μεταξύ του δικαιώματος ιδιοκτησίας που εκφράζεται με το ουσιαστικό **πάστας** και τη ουσιαστικοποιημένη μετοχή **ὁ πεπαμένος**, αφενώς, και του δικαιώματος ιδιοκτησίας που εκφράζεται με τη ουσιαστικοποιημένη μετοχή **ὁ ἔκδων**, αφετέρου¹².

Το ουσιαστικό **τὰ χρήματα**, στον πληθυντικό, με τη σημασία "αγαθά, περιουσία", χρησιμοποιείται στη Γόρτυνα τον 5^ο αι. π.Χ.¹³ (γραμμένο **τὰ κρέματα**) και στις επιγραφές της Ελληνιστικής εποχής¹⁴. Αυτή η λέξη εμφανίζεται και στις πρόσφατες επιγραφές με την σημασία "χρήματα"¹⁵. Ας επισημάνουμε εδώ το ουσιαστικό παράγωγο **χρημάπις** "οικονομική συναλλαγή προς ίδιον όφελος"¹⁶, καταγεγραμμένο στη Γόρτυνα το 2^ο αι. π.Χ.¹⁷ Επιπροσθέτως, προκύπτει και η χρήση του ουσιαστικού **κρέος** (= **χρέος**) στο Νόμο της Γόρτυνας με τις σημασίες "πράγμα χρήσιμον ή ωφέλιμον, οτιδήποτε χρήσιμο"¹⁸ και "χρηματική αξία, χρέος"¹⁹. Αυτός ο όρος χρησιμοποιείται επίσης με την έννοια "χρέος" σε μία επιγραφή της Λύκτου του 6^{ου} – 5^{ου} αι. π.Χ.²⁰ και σε άλλη μια

⁷ IC I, IX, αρ. 1.C.89.

⁸ SEG XXIII, 1968, αρ. 566, 6 και 10 · και SEG XXV, 1971, αρ. 1024 = Manganaro, *Historia* 15, 1966, 11-12.

⁹ Βλ. *LSJ* λ. πᾶμα.

¹⁰ ICIV, αρ. 81.2-3 και *Leg. Gort.* 7.14-15.

¹¹ *Leg. Gort.* 1.25.

¹² M. Bile, *Dialecte crétois ancien*, 321.

¹³ ICIV, αρ. 41.VII.1-2, 9 και 14, αρ. 76.B.9, αρ. 78.6, αρ. 93.1, *Leg. Gort.*, *passim*.

¹⁴ IC I, V, Αρκάδες 52.39 · IC I, VI, Βιάννος 1.7 · IC I, VIII, Κνωσός 8.9 · IC I, XIV, Ίστρος 1.37 · IC I, XVI, Λατώ 2.28 · IC II, XXIII, Πολυρρήνια 2.1 και 5-6, IC III, IV, Ίτανος 8.15.

¹⁵ IC I, IX, αρ.1.C.119.

¹⁶ Βλ. *LSJ* και *Supplement*, λ. χρημάπις.Ι.

¹⁷ ICIV, αρ. 232.3.

¹⁸ *Leg. Gort.* 3.11-12 γ 14, 5.38-39, 6.26-27 και 9.19.

¹⁹ *Leg. Gort.* 3.40, 10.24 και 31.

²⁰ IC I, XVIII, 6.5.

της Ίτανου του 3^{ου} αι. π.Χ.²¹ Σημειωτέα είναι η χρήση του ουσιαστικού, στον πληθυντικό, **τὰ χρήϊα** (= **χρήματα**) σε μια επιγραφή της Δρήρου του 3^{ου}- 2^{ου} αι. π.Χ.²² με τη σημασία "αγαθά, περιουσία", όρος καταγεγραμμένος, εκτός από την κρητική διάλεκτο, στο Λεξικό του Ησυχίου του Αλεξάνδρεως²³.

A.2) Ακίνητη Περιουσία. Για να εκφράσουν την έννοια "ακίνητη περιουσία" χρησιμοποιούνται στην Κρητική διάλεκτο οι ακόλουθες λέξεις: α) **γᾶ** "γη", ή "καλλιεργήσιμη έκταση", λέξη καταγεγραμμένη στο 5^ο αι. π.Χ.²⁴ και στην Ελληνιστική εποχή²⁵.- β) **φυταλιά**, λέξη γραμμένη στην Κρητική με τη μορφή **πυταλιά**, με τη σημασία "φυτεμένος τόπος", στη Γόρτυνα στο 5^ο αι. π.Χ.²⁶- γ) **στέγα** "σπίτι", λέξη καταγεγραμμένη στη Γόρτυνα από τον 7^ο αι. π.Χ. έως το 4^ο αι. π.Χ.²⁷- δ) Με την ίδια σημασία "σπίτι", χρησιμοποιείται **Φοικία** στον 7^ο αι. π.Χ., στον 5^ο αι. π.Χ. και στις επιγραφές της Ελληνιστικής εποχής²⁸. Στο Νόμο της Γόρτυνας χρησιμοποιείται, όμως, **Φοικία** με τη σημασία "οικογένεια"²⁹. Στις επιγραφές του 5^{ου} αι. π.Χ. έχει καταγραφεί επίσης η λέξη **δῶμα** με τη σημασία "κατοικία, σπίτι"³⁰.- ε) **Φοικόπεδον** "τοποθεσία ενός σπιτιού, μέρος πάνω στο οποίο βρίσκεται ή έχει χτιστεί ένα σπίτι", στη Γόρτυνα στο 5^ο αι. π.Χ.³¹ και στην Ίτανο στο 3^ο αι. π.Χ.³²

A.3) Κινητή Περιουσία. Ας επισημάνουμε τις ακόλουθες λέξεις:

α) ἐπιπόλαια κρέματα, τὰ ἐπιπόλαια (= στην αττική διάλεκτο, **ἔπιπλα**) σημαίνοντας "κινητή περιουσία", που απαντάται στη Γόρτυνα στον 5^ο αι. π.Χ. και στο 2^ο αι. π.Χ.³³

β) Το επίθετο ουδέτερο, στον πληθυντικό, **τὰ ντατά, τὰ θνατά**, με τη σημασία "περιουσία σε βοοειδή," που απαντάται στη Γόρτυνα στον 5^ο αι. π.Χ. και στο 2^ο αι. π.Χ.³⁴ Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι με αυτή τη σημασία η λέξη αυτή έχει καταγραφεί μόνο στην Κρητική

²¹ *IC* III, IV, 8.23.

²² *IC* I, IX, 1.B.84.

²³ Βλ. *LSJ* λ. χρήϊα.

²⁴ *IC* IV, 42.B.2, 64.5.

²⁵ Βλ., π.χ., *IC* I, V, Αρκάδες, 53.37· *IC* I, VIII, Κνωσός, 12.35· *IC* I, XVI, Λατώ, 5.11.

²⁶ *IC* IV, 43.B.a.2. Βλ. M.Bile, *Cretan Studies* 8, 2003, 23-40.

²⁷ *IC* IV, 13.k.2, 73.A.7, 80.3, 81.16-17, 97.6, 106.2, *Leg. Gort.* 3.46, 4.15, 32, 33 και 47, 7.31, 8.1 γ 3-4, *IC* IV, 158.1.

²⁸ *IC* IV, 13.k.2, 64.4, 81.1· *IC* I, V, Αρκάδες, 53.37· *IC* I, VIII, Κνωσός, 12.35· *IC* I, XVI, Λατώ, 5.11· *IC* II, X, Κυδωνία, 1.22· *IC* III, IV, Ίτανος 8.23.

²⁹ *Leg. Gort.* 5.26.

³⁰ *IC* IV, 46.B.2-3.

³¹ *IC* IV, 64.5.

³² *IC* III, IV, 8.22.

³³ *Leg. Gort.* 5.41, *IC* IV, 182.14.

³⁴ *Leg. Gort.* 5.39, *IC* IV, 184.a.10

διάλεκτο³⁵. Στη δικανική και νομοθετική γλώσσα της Γόρτυνας του 5^{ου} αι. π.Χ. βρίσκεται το επίθετο ουδέτερο, στον πληθυντικό, **ἀθάνατα**, αναφερόμενο στο ουσιαστικό **κρέματα**, για να σημάνει "άφθαρτα αγαθά"³⁶. Στις επιγραφές της Ελληνιστικής εποχής είναι συχνή η έκφραση **θναπών και ἀθανάτων**, όπου καθορίζεται η αντίθεση μεταξύ "φθαρτών αγαθών, αναλώσιμων αγαθών", και των "άφθαρτων αγαθών, αιώνιων αγαθών"³⁷. Αυτή η έκφραση έχει αντικατασταθεί σε μια πρόσφατη επιγραφή της Λατούς από την απική φόρμουλα **τὰ μὲν φανερά . . . τῶν δὲ ἀφανέων**³⁸.

γ) Το σύνταγμα **τὰ πρόβατα καὶ καρταίποδα** έχοντας τη σημασία "μικρά και μεγαλύτερα βοωειδή", καταγεγραμμένο στον 5^ο αι. π.Χ. στη Γόρτυνα³⁹ και στη Λύκτο⁴⁰. Το ουσιαστικό **καρταίπος**, "έχων ισχυρούς πόδας", συχνό στον πληθυντικό **καρταίποδα** σημαίνοντας "μεγαλύτερα βοωειδή", εμφανίζεται επίσης σε άλλες επιγραφές της Γόρτυνας του 5^{ου} αι. π.Χ.⁴¹ και σε άλλες Κρητικές πόλεις της Ελληνιστικής εποχής⁴². Από την άλλη πλευρά, το ουσιαστικό **πρόβατον**, συχνό στον πληθυντικό **πρόβατα** με τη σημασία "μικρά βοωειδή (δηλ. αιγοπρόβατα)", χρησιμοποιείται και στις πρόσφατες Κρητικές επιγραφές⁴³.

Σημειωτέα εδώ και η χρήση του ουσιαστικού **ἐπινομιά** με την έννοια "δικαίωμα που προκύπτει από σύμβαση, για δύο συνορεύοντα αγροτεμάχια να μπορούν τα ζώα τους να βόσκουν σε όποιο από τα δύο αγροτεμάχια" (= στην απική διάλεκτο, **ἐπινομία**) σε μια επιγραφή της Ιτάνου του 3^{ου} αι. π.Χ.⁴⁴, μοναδική μαρτυρία της λέξης στα Ελληνικά με αυτή τη σημασία⁴⁵. Εξάλλου, για να εκφράσει την ιδέα "έσοδα από περιουσία", χρησιμοποιείται στη Γόρτυνα στον 5^ο αι. π.Χ. το ουσιαστικό **ἐπικαρπία**⁴⁶, καταγεγραμμένο εκτός από την κρητική διάλεκτο στο ρήτορα Ανδοκίδη (1.92)⁴⁷. Για να επισημανθεί η έννοια των "κερδών/εισοδήματος", που δημιουργούνται από την περιουσία, χρησιμοποιείται επίσης στην αρχαία Κρήτη το ουσιαστικό **καρπός**, καταγεγραμμένο

³⁵ Βλ. *LSJ* λ. ἐπιπόλαιος.IV.

³⁶ *IC* IV, 76.B.8-9.

³⁷ Βλ., π.χ., *IC* I, XVI, Λατώ, 17.12; *IC* I, XIX, Μάλλα αρ.3.A.b.35-36; Λατώ, *SEG* XIII, 1956, 463.12 και *SEG* XXVI, 1976-1977, 1049.12.

³⁸ *IC* I, XVI, Λατώ, 1.7-9.

³⁹ *IC* IV, 4.35-36.

⁴⁰ *SEG* XXXV, 1985, 991.B.2-3 = H. van Effenterre, *BCH* 109, 1985, 157-188.

⁴¹ *IC* IV, αρ.41.I.13-14 και 17, αρ.90.B.15-16.

⁴² *IC* I, VIII, Κνωσός 5.A.6-7, B.3, 6 και 9, *IC* I, XXV, Πύλωρος 3.3-4.

⁴³ *IC* II, V, Αξός 23.2, *IC* III, IV, Ίτανος 8.41-42.

⁴⁴ *IC* III, IV, 1.B.33.

⁴⁵ Βλ. *LSJ* λ. ἐπινομή.2.

⁴⁶ *IC* IV, 43.B.a.9, *Leg. Gort.* 7.33, 8.45 και 12.15-16. Βλ. M.R. Cataudella, *IURA* 27, 1976 [1979], 88-101.

⁴⁷ Βλ. *LSJ* λ. ἐπικαρπία.3.

στην Αξό⁴⁸ και στην Ελεύθερνα⁴⁹ τον 6^ο – 5^ο αι. π.Χ. και στη Γόρτυνα τον 5^ο αι. π.Χ. και τον 3^ο αι. π.Χ.⁵⁰

Β. Οικονομική Πραγματικότητα (κέρματα).

Β.1) Το νόμισμα.

– *Αντικείμενα προ-νομισματικά.* Υπήρχαν κάποια αντικείμενα όπως λέβητες, τρίποδες και σούβλες, που χρησιμοποιούνταν ως μέσο ανταλλαγής στο εμπόριο πριν την εισαγωγή του νομίσματος, που κυκλοφόρησε στην Κρήτη περίπου από το 6^ο – 5^ο αι. π.Χ. Στην Κρητική νομοθετική γλώσσα οι λέξεις συσχετιζόμενες με αυτά τα αντικείμενα χρησιμοποιούνται συχνά σε συνδιασμό με ρήματα πληρωμών, σε φράσεις όπως **πέντε λέβητας καταστάσαι** "πρόκειται να πληρώσει πέντε σούβλες, θα πληρώσει πέντε σούβλες"⁵¹. Συναντάμε τις ακόλουθες λέξεις:

α) λέβης "λέβητας", "σούβλα", που απαντάται στη Γόρτυνα τον 7^ο -6^ο αι. π.Χ.⁵², στη Λύκτο τον 5^ο αι. π.Χ.⁵³ και στην Κνωσό σε ένα νόμο του 3^{ου} αι. π.Χ. που σχετίζεται με την αγορά βοωειδών⁵⁴. Όσον αφορά αυτή την τελευταία επιγραφή, ως σημειωθεί ότι εδώ χρησιμοποιούνται ακόμη σε μια όψιμη εποχή, ως μέσο στις εμπορικές συναλλαγές, αντικείμενα οικιακής χρήσης όπως οι σούβλες, μαζί με νομίσματα σαν τους στατήρες και τους οβόλους. Φαίνεται λίγο πιθανή, κατά τη γνώμη μου, η υπόθεση του J.N. Svoronos⁵⁵, σύμφωνα με την οποία η λέξη **λέβης** δεν αναφέρεται εδώ σε ένα αντικείμενο, αλλά σ' ένα νόμισμα στο οποίο βρισκόταν χαραγμένη μια σούβλα. Δεν είναι παράξενο να χρησιμοποιούνται στις εμπορικές συναλλαγές σε αγροτικές περιοχές τα νομίσματα μαζί με ορισμένα οικιακά και λατρευτικά αντικείμενα στα οποία ο κόσμος συνήθως παρείχε μεγάλη αξία.

β) τρίπους "τρίποδας, καζάνι με τρία πόδια", λέξη καταγεγραμμένη στη Γόρτυνα στον 7^ο -6^ο αι. π.Χ. και μια φορά στο 2^ο αι. π.Χ.⁵⁶

γ) όδελός "σούβλα (για ψήσιμο)", λέξη καταγεγραμμένη στη γορτυνιακή νομοθεσία στον 7^ο -6^ο αι. π.Χ. και στον 5^ο αι. π.Χ.⁵⁷

⁴⁸ IC II, V, 12.1.

⁴⁹ IC II, XII, Ελεύθερνα αρ.5.3, 13.3 και 7.

⁵⁰ IC IV, αρ.91.3-4, *Leg. Gort.* 2.48, 3.27 και 35, 5.39-40, IC IV, αρ.162.6.

⁵¹ IC IV, 21.7-8.

⁵² IC IV, αρ.1.1.d-f, αρ.1.3.d-f, αρ.5.2, αρ.6.1, αρ.7, αρ.8.e-f, αρ.10.f-h, αρ.10.k-l, αρ.10.m-n, αρ.10.s-t, αρ.10.a*-b*, αρ.10.c*, αρ.10.p*, αρ.11.h-i, αρ.14.g-p 1 και 2, και αρ.21.7-8.

⁵³ SEG XXXV, 1985, 991.A.6.

⁵⁴ IC I, VIII, Κνωσός 5.B.2.

⁵⁵ Βλ. Svoronos, *BCH* 12, 1888, 405-418.

⁵⁶ IC IV, αρ.8.a-d, αρ.258.3.

⁵⁷ IC IV, αρ.25.u, αρ.26.a.2 και b, αρ.84.7.

– *Νομίσματα, κέρματα της εποχής, χρήματα σε κέρματα*. Για να εκφραστεί το "νόμισμα" χρησιμοποιείται η αρχαία λέξη **νόμισμα**. Έτσι, αυτή η λέξη εμφανίζεται σ' ένα ψήφισμα της Γόρτυνας του 3^{ου} αι. π.Χ. συσχετιζόμενο με τα χάλκινα νομίσματα⁵⁸. Εναλλακτικά, στις Κρητικές επιγραφές χρησιμοποιούνται οι ακόλουθοι λέξεις:

α) δαρκνά/δαρκμά/δραχμά, "δραχμή", λέξη που έχει καταγραφεί στις επιγραφές του 6^{ου} – 5^{ου} αι. π.Χ. της Κνωσού και της Ελυνίας⁵⁹, του 5^{ου} αι. π.Χ. της Γόρτυνας⁶⁰ και απαντάται πολύ συχνά στην Ελληνιστική εποχή στα επιγραφικά κείμενα της Κεντρικής⁶¹, Δυτικής⁶² και Ανατολικής Κρήτης⁶³.

β) όδελός, "οβολός", λέξη καταγεγραμμένη στη Γόρτυνα τον 3^ο αι. π.Χ.⁶⁴ Το **τριώδελον** "νόμισμα τριών οβολών", "3 οβολοί", βρίσκεται στην Ελεύθερνα στον 6^ο -5^ο αι. π.Χ. και στην Κνωσό στον 3^ο αι. π.Χ.⁶⁵

γ) στατήρ, στατήρνας, στατήρνας, στατήρας, στατήραν, στατήρα, "κανονικό κέρμα, στατήρας", νομισματική μονάδα πολύ συνήθης στις αρχαίες Κρητικές επιγραφές. Η χρήση αυτής της λέξης παρουσιάζεται στον 6^ο – 5^ο αι. π.Χ. στην Αξό⁶⁶ και στην Ελεύθερνα⁶⁷, στον 5^ο αι. π.Χ. στη Γόρτυνα⁶⁸ και πολύ συχνά στην Ελληνιστική εποχή στην Κεντρική, Δυτική και Ανατολική Κρήτη.

δ) μνᾶ, "μνα", "ως σύνολο χρημάτων (= 100 δραχμές)", λέξη καταγεγραμμένη σε μια επιγραφή της Ιεραπύτνας του 2^{ου} αι. π.Χ.⁶⁹

Όσον αφορά το νόμισμα και τα χρήματα, βρίσκονται στις επιγραφές της αρχαιότερης περιόδου ορισμένοι όροι χαρακτηριστικοί της κρητικής διαλέκτου, όπως **παίμα**⁷⁰ "κόμμα", **πλ□θύς**⁷¹, με την έννοια χαρακτηριστική της κρητικής διαλέκτου "ποσότητα χρήματα". Αντιθέτως, στις πρόσφατες επιγραφές απαντώνται άλλες λέξεις που οφείλονται στην επιρροή της Κοινής

⁵⁸ /C IV, αρ.162.2 και 5.

⁵⁹ /C I, VIII, Κνωσός 2.1 και 3, /C I, X, Ελυνία αρ.2.1, 2, 9, 10 και 11.

⁶⁰ /C IV, αρ.52, αρ.73.A.4-5, αρ.80.6.

⁶¹ /C IV, αρ.179.23, /C I, V, Αρκάδες 20.A.15.

⁶² /C II, XII, Ελεύθερνα 20.21.

⁶³ /C III, III, Ιεράπυτνα 1.A.7, 24 και 31, /C III, IV, Ίτανος 3.A.29, 72 και 99, 7.20.

⁶⁴ /C IV, αρ.162.4.

⁶⁵ /C II, XII, Ελεύθερνα αρ. 9, /C I, VIII, Κνωσός αρ. 5.B.5 και 8.

⁶⁶ /C II, V, Αξός αρ.9.14.

⁶⁷ /C II, XII, Ελεύθερνα αρ. 13.2, *SEGXXIII*, 1968, 571.4.

⁶⁸ /C IV, αρ.46.B.3-4, 57.4, 58.2, 63.4, 74.2, 78.5, 79.11, 80.2, 89.9, 145.13, *Leg. Gort.*, *passim*.

⁶⁹ /C III, III, Ιεράπυτνα 3.C.15.

⁷⁰ E. Schwyzer, *Dialectorum Graecarum* 178, Γόρτυνα.

⁷¹ /C IV, Γόρτυνα 87.5 και 10, *Leg. Gort.* 6.52.

γλώσσας, όπως το **εὔρον**, "η τυχούσα τιμή": τα ουσιαστικά **δαπάνα**, **δαπάνημα** και **ἀνάλωμα** με τη σημασία "έξοδον, έξοδα" και οι λέξεις **ἄργυρος** και **ἀργύριον** για να αναφερθούν στα "χρήματα". Ο όρος **ἄργυρος** απαντάται στις αρχαιότερες επιγραφές στην Ελεύθερνα και στη Γόρτυνα. Ο όρος **ἀργύριον** βρίσκεται στον 5^ο αι. π.Χ. στη Γόρτυνα και στις πρόσφατες επιγραφές.

Γ. Συναλλαγές και Οικονομικές διαδικασίες.

Γ.1) Γενικοί όροι κερδοφόρων συναλλαγών. Άξια μνείας είναι η χρήση του ουσιαστικού **πήρα**, γραμμένου **περα** (= **πείρα**), στο Νόμο της Γόρτυνας⁷² σημαίνοντας "επιχείρηση, επιχειρηματική δραστηριότητα". Ας σημειωθεί επίσης η χρήση του ρήματος **συναλλάσσω**, "έχω συναλλαγές με κάποιον, μπαίνω σε δεσμεύσεις ή συμβόλαια", που απαντάται τόσο στις αρχαιότερες επιγραφές όσο και στις πιο πρόσφατες⁷³.

Γ.2) Αγοραπωλησίες. Πρέπει να σημειώσουμε ότι στα επιγραφικά Κρητικά κείμενα της αρχαιότερης χρονικής περιόδου εμφανίζονται καμιά φορά, μαζί με τις συναλλαγές της αγοραπωλησίας χαρακτηριστικές της νομισματικής οικονομίας, πράξεις ανταλλαγής που πρέπει να κριθούν ως μαρτυρίες ενός είδους παραγωγής σε μια φάση προγενέστερη από την εισαγωγή του νομίσματος. Έτσι, το ρήμα **ἀμεύομαι**, αντί **ἀμείβομαι**, σημαίνοντας "κατέχω μετά από ανταλλαγή, παίρνω ως αντάλλαγμα", καταγεγραμμένο με αυτήν τη σημασία μόνο στην Κρητική διάλεκτο⁷⁴, χρησιμοποιείται στον 7^ο – 6^ο αι. π.Χ. στη Γόρτυνα (*IC IV*, 4.1, **μῆ πρίασ[θα] | μῆ ἀμεφύσασθαι**) και στον 6^ο – 5^ο αι. π.Χ. στη Λύκτο (*IC I*, XVIII, 1.3, – **–ν ἀμεύσονται ἀμποτερο–**). Στις Κρητικές επιγραφές απαντώνται οι ακόλουθες λέξεις:

α) ὠνέω/ὠνέομαι. Σε αυτό το ρήμα υπάρχει στην Κρητική διάλεκτο μια αντίθεση μεταξύ της ενεργητικής φωνής και της μέσης φωνής, σημαίνοντας "να πουλήσω" και "να αγοράσω, αγοράζω", αντίστοιχα⁷⁵. Η διατήρηση του ρήματος, σε ενεργητική φωνή, **ὠνέω**, με τη σημασία "να πουλήσω", είναι ένα χαρακτηριστικό της σύνταξης της Κρητικής διαλέκτου. Πρέπει να ληφθεί υπόψη η μαρτυρία του Ησυχίου του Αλεξανδρέως **ὠνεῖν· πωλεῖν**, που προέρχεται πιθανώς από μια Κρητική πηγή. Η χρήση αυτού του ρήματος έχει καταγραφεί στον 5^ο αι. π.Χ. στη Γόρτυνα⁷⁶ και διατηρείται στις κατοπινές Κρητικές επιγραφές της Ελληνιστικής εποχής⁷⁷. Το ουσιαστικό **ὠνά**, που σημαίνει "αγορά" και "πώληση", απαντάται στη Λύκτο στον 6^ο – 5^ο αι.

⁷² *Leg. Gort.* 9.43-44 και 44.

⁷³ *Leg. Gort.* 9.44, *IC III*, III, Ιεράπυτνα 4.17.

⁷⁴ Βλ. *LSJ* και *Supplement*, λ. ἀμεύομαι. II, *DGE* λ. ἀμεύομαι. 3.

⁷⁵ Βλ. R. F. Willetts, *The Law Code of Gortyn* 66-67, M. Bile, *Dialecte crétois ancien* 250 και 328, Chantraine, *Dictionnaire étymologique* λ. ὠνέομαι.

⁷⁶ *IC IV*, 94.2, *Leg. Gort.* 5.47, 6.4 και 10.25-6.

⁷⁷ *IC IV*, Γόρτυνα 162.6, *IC I*, XVI, Λατώ, 5.40, *IC I*, VIII, Κνωσός 6.19, *IC I*, XXIII, Φαιστός 1.54, *IC III*, III, Ιεράπυτνα 4.16.

π.Χ.⁷⁸, στη Γόρτυνα στον 5^ο αι. π.Χ. και στις πρόσφατες επιγραφές⁷⁹.

β) ἀποδίδομαι, "να πουλήσω, πουλάω", σε αντίθεση με το **πρίαμαι** "να αγοράσω, να αποκτήσω". Το ρήμα **ἀποδίδομαι**, με τη σημασία "να πουλήσω", απαντάται συχνά στη Γόρτυνα στον 5^ο αι. π.Χ.⁸⁰ Ενώ, το ρήμα **πρίαμαι** έχει καταγραφεί στον 5^ο αι. π.Χ. στη Γόρτυνα⁸¹ και στις πρόσφατες επιγραφές άλλων κρητικών πόλεων.

Στις επιγραφές της Ελληνιστικής εποχής πρέπει να υπογραμμιστεί η χρήση άλλων λέξεων συσχετιζόμενων με την αγοραπωλησία, οι οποίες οφείλονται στη «Κοινή» γλώσσα. Έτσι, **πωλέω** "να πουλήσω, προσφέρω προς πώληση", **ἀγοράζω** "να αγοράσω, να αποκτήσω", **πράσις** "πώληση", **πράτωρ** "πωλητής". Ας σημειώσουμε επίσης σε μια πρόσφατη επιγραφή της Αξού⁸² τη χρήση, ομοίως οφειλόμενη στη «Κοινή» γλώσσα, της ρηματικής μορφής **πραθήμεν** (= στην απτική διάλεκτο, **πραθήναι**), απαρέμφατο του αορίστου σε παθητική φωνή που έχει διαμορφωθεί πάνω στο θέμα **πρᾱ-** (βλ. το θέμα του δευτερεύοντος ενεστώτα **πιπράσκω** "να πουλήσω").

Γ.3) Όροι που αφορούν τα χρέη. Μπορούν να αναφερθούν οι ακόλουθες λέξεις:

α) Το ρήμα **ὀφίλω**, γραμμένο **ὀπέλω**, **ὀπήλω** (= **ὀφείλω**), σήμαινοντας "οφείλω, οφείλω να πληρώσω", καταγεγραμμένο στις επιγραφές της αρχαιότερης και της πρόσφατης περιόδου της κρητικής διαλέκτου. Έτσι, αυτό το ρήμα εμφανίζεται στον 7^ο – 6^ο αι. π.Χ. στη Δρήρο⁸³ και στη Γόρτυνα⁸⁴, στον 6^ο – 5^ο αι. π.Χ. στην Αξό⁸⁵ και στην Ελεύθερνα⁸⁶, στον 5^ο αι. π.Χ. στη Γόρτυνα⁸⁷ και στον 2^ο αι. π.Χ. στη Γόρτυνα⁸⁸. Πρέπει να μνημονευθεί επίσης η χρήση κάποιων λέξεων παραγώγων με τη σημασία "χρέος". Ας σημειώσουμε, κατ' αρχήν, το ουσιαστικό **ὀφίλωμα**, γραμμένο **ὀπήλωμα**, παράγωγο που έχει διαμορφωθεί πάνω στο θέμα του ενεστώτα **ὀφίλω**. Αυτός ο όρος έχει καταγραφεί μέχρι τώρα μόνο στην κρητική διάλεκτο τον 5^ο αι. π.Χ.⁸⁹ Συναντάμε επίσης τη λέξη **ὄφλημα**, γραμμένη **ὄπλεμα**, με τη σημασία "χρέος", παράγωγο πάνω

⁷⁸ IC I, XVIII, 6.8.

⁷⁹ IC IV, Γόρτυνα αρ.6.8, αρ.43.B.a.6, Leg.Gort. 9.7, IC I, XXIII, Φαιστός 1.58.

⁸⁰ IC IV, 47.27, 80.4, Leg.Gort. 5.49, 6.6, 10-11, 18-19, 34 και 40-41, 9.5 και 11.

⁸¹ IC IV, 41.VII.7-8, αρ.43.B.a.6, αρ.80.4, αρ.101.3, αρ.141.7, Leg.Gort. 6.13, 20, 37, 39-40, 7.11, 9.8 και 12.

⁸² IC II, V, Αξός αρ.19.B.7.

⁸³ Demargne-H. Van Effenterre, BCH 61, 1937, 333.348, 2.

⁸⁴ IC IV, 14.g-p.1.

⁸⁵ IC II, V, 12.B.2.

⁸⁶ IC II, XII, 13.2 και 3.

⁸⁷ IC IV, 47.10, Leg.Gort. 9.2 και 26, 10.20-21, 11.32, 36 και 39-40.

⁸⁸ IC IV, 181.b.21.

⁸⁹ IC IV, 41.VI.14-15.

στο θέμα του αορίστου **ὄφλειν**⁹⁰. Αυτός ο όρος παρουσιάζεται στην Κρήτη στη Γόρτυνα στον 5^ο αι. π.Χ. και χρησιμοποιείται συχνά στην απτική διάλεκτο και στη «Κοινή» γλώσσα⁹¹.

β) Το ρήμα **κατατίθημι**, σήμαινοντας σε ενεργητική φωνή "αφήνω ενέχυρο, δίνω ως εγγύηση, υποθηκεύω", και στη μέση φωνή "παίρνω ως δέσμευση", καταγεγραμμένο στη νομοθετική γορτυνιακή γλώσσα του 7^{ου}-6^{ου} αι. π.Χ.⁹² και του 5^{ου} αι. π.Χ.⁹³ Η χρήση αυτού του ρήματος με τη σημασία "κρατώ ενέχυρο", παρουσιάζεται, εκτός από την κρητική διάλεκτο, σε άλλα μέρη, όπως η διάλεκτος της αρχαίας Θήρας στον 3^ο – 2^ο αι. π.Χ. Πρέπει να επισημάνουμε επίσης ότι η χρήση του παραγώγου **κατάθεσις** με την έννοια "υποθήκη, ενέχυρο για την ασφάλεια του δανειστή", χρησιμοποιείται στη Γόρτυνα στον 5^ο αι. π.Χ.⁹⁴ Έχουμε εδώ μια λέξη καταγεγραμμένη με αυτή τη σημασία μόνο στην κρητική διάλεκτο⁹⁵.

γ) Το ρήμα **κατάκειμαι** παρουσιάζεται στη νομοθετική γλώσσα της Γόρτυνας στον 5^ο αι. π.Χ. στη μορφή της μετοχής **κατακείμενος**, "αυτός που δίνεται ως δέσμευση". Η λέξη **κατακείμενος** χρησιμοποιείται ως δικανικός όρος για να επισημάνει ένα άτομο που έχει δώσει ως εγγύηση ενός χρέους⁹⁶, είτε πρόκειται για έναν ελεύθερο άνθρωπο, δηλαδή έναν πολίτη της Γόρτυνας, που ενεχυριάζει το ίδιο το πρόσωπό του για να εγγυηθεί την πληρωμή ενός χρέους και χάνει συνεπώς τα πολιτικά του δικαιώματα κατά τη διάρκεια του χρόνου που δεν ξεπληρώνει το δανειστή του⁹⁷, είτε πρόκειται για ένα δούλο που ο αφέντης του χρεοφειλέτης ή κακοπληρωτής έχει παραδώσει στο δανειστή ως εγγύηση ενός χρέους⁹⁸. Το ρήμα αυτό με αυτή τη σημασία έχει καταγραφεί μέχρι τώρα μόνο στην κρητική διάλεκτο⁹⁹. Η δουλεία για χρέη υπήρχε στην Αθήνα σε μια κατάσταση παρόμοια με αυτή της γορτυνιακής νομοθεσίας πριν την απαγόρευσή της από το Σόλωνα που έθεσε τέλος στην πώληση ελεύθερων πολιτών. Όπως είναι γνωστό, οι πολιτικές μεταρρυθμίσεις του Σόλωνα στο 592/1 π.Χ., στα πλαίσια της σεισάχθειας, κατάργησαν στην Αθήνα το δανεισμό με εγγύηση το σώμα του χρεωμένου σε κάποιον.

δ) Το ρήμα **ένεκυράδδεν** (= στην απτική διάλεκτο, **ένεχυράζειν**), σημαίνοντας "παίρνω ως

⁹⁰ Chantraine, *Dictionnaire étymologique* λ. ὄφειλω, Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch* λ. ὄφειλω.

⁹¹ Βλ. *LSJ* λ. ὄφλημα.

⁹² *IC IV*, 30.3.

⁹³ *IC IV*, αρ.41.V.17, VI.4-5, 11-12 και 12-13, αρ.43.B.a.4-5, αρ.47.2-3, 4, 7, 8, 9 και 18-19, *Leg.Gort. passim*.

⁹⁴ *IC IV*, 43.B.a.7, *Leg.Gort.* 9.7.

⁹⁵ Βλ. *LSJ* και *Supplement*, λ. κατάθεσις.10.

⁹⁶ Βλ. Guarducci, *IC IV*, σ. 96-97, 107, 152-153, R. F. Willetts, *The Law Code of Gortyn* 14, M. Bile, *Dialecte crétois ancien* 344-345, Calero Secall, *Leyes de Gortina* 46-50, K.R. Kristensen, *ZPE* 149, 2004, 74.

⁹⁷ Βλ. *IC IV*, 41.V.13-14, VI.3-4 και 10-11, VI.16-VII.1, *Leg.Gort.* 1.56-2.1.

⁹⁸ Βλ. *IC IV*, 47.1, 10-11 και 17, *Leg.Gort.* 10.26.

⁹⁹ Βλ. *LSJ* και *Supplement*, λ. κατάκειμαι.10.

ενέχυρο", απαντάται συχνά στον 5^ο αι. π.Χ. στη Γόρτυνα¹⁰⁰. Το ουσιαστικό **ένέχυρον**, γραμμένο **ένέκυρον** στη Γόρτυνα και στην Ελευθερνα και **ίνέκυρον** στην Αξό, με τη σημασία "ενέχυρον", είναι ένα σύνθετο που έχει διαμορφωθεί μεσω υπόστασης από το σύνταγμα **έν έχύρω** και παρουσιάζεται στην Ελευθερνα τον 6^ο – 5^ο αι. π.Χ.¹⁰¹, στην Αξό τον 5^ο αι. π.Χ.¹⁰² και στη Γόρτυνα τον 5^ο αι. π.Χ.¹⁰³ Στην ατική νομοθεσία χρησιμοποιείται το **ένέχυρον** για να επισημάνει κύριως την κινητή περιουσία την οποία ο δανειστής μπορεί να λάβει ως ασφάλεια για τα χρήματα που δάνεισε. Πάνω στο θέμα του ρήματος **ένεκυράδδεν** έχει διαμορφωθεί στην κρητική διάλεκτο το παράγωγο **ένεκυραστάς**, σημαίνοντας "αυτός που λαμβάνει το ενέχυρο έναντι του χρέους", που απαντάται σε μια επιγραφή της Γόρτυνας του 5^{ου} αι. π.Χ.¹⁰⁴ Αυτός ο όρος έχει καταγραφεί επίσης σ' ένα σχόλιο του Ησυχίου του Αλεξανδρέως. Από άλλη πλευρά, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι στη χρήση των όρων **ένεκυράδδεν** και **ένέκυρον** η Κρητική νομοθετική γλώσσα συμπίπτει με την ατική, όπου αυτές οι λέξεις χρησιμοποιούνται συχνά. Κατόπιν αυτοί οι όροι περνάνε από την ατική διάλεκτο στη «Κοινή» γλώσσα και συνεπώς παρουσιάζονται στους Πτολεμαϊκούς πάπυρους και σε συγγραφείς της ελληνιστικής εποχής. Πρέπει να σημειωθεί πως στην ατική διάλεκτο διαμορφώνεται το παράγωγο **ένεχυρασία**, "ενέχυρο". Από άλλη πλευρά, στην «Κοινή» γλώσσα διαμορφώνονται νέα παράγωγα όπως **ένεχύρασμα** "ενέχυρο", καταγεγραμμένο στους Εβδομήκοντα, και **ένεχυραστός** "κατασχετός λόγω χρέους", που εμφανίζεται στη διάλεκτο της Θήρας (*IG* XII, 3.330).

ε) έγκοιωταί, γραμμένο **ένκοιδοταί**, "(χρήματα) που δίνονται ως εγγύηση" (ενν. δαρκαί, δηλ. δραχμαί)", όρος που συναντάται στο Νόμο της Γόρτυνας¹⁰⁵ και δεν έχει καταγραφεί στα Ελληνικά πουθενά αλλού.

στ) Το ρήμα **άναδέχομαι**, **άνδεκ-** στην κρητική διάλεκτο, με τη σημασία "γίνομαι εγγυητής, εγγυώμαι για κάποιο πράγμα", στο Νόμο της Γόρτυνας¹⁰⁶. Με αυτή τη σημασία το ρήμα έχει καταγραφεί, εκτός από την κρητική διάλεκτο, σε άλλα μέρη στην Ελληνιστική εποχή. Το ουσιαστικό **άναδοχή**, γραμμένο **άνδοκά**, σημαίνοντας "εγγύηση, ενέχυρο", απαντάται στη Γόρτυνα τον 5^ο αι. π.Χ.¹⁰⁷ και με την ίδια σημασία εμφανίζεται στον Πολύβιο και στους Πτολεμαϊκούς πάπυρους της ελληνιστικής και αυτοκρατορικής εποχής.

¹⁰⁰ *IC* IV, αρ. 43.A.a.2-3 και 5, A.b.3, B.a.7-8, αρ. 45.A.5-6, B.4 και 7, αρ. 75 A.2-3 και 11-12, C.5-6 και 6-7, αρ. 81.14, 17, 18 και 21-22, αρ. 85.2-3 και 6.

¹⁰¹ *IC* II, XII, 16.A.a.7, A.c.1 και 4.

¹⁰² L.H. Jeffery, *JHS* 69, 1949, 34 αρ. 8.7-8.

¹⁰³ *IC* IV, αρ. 42.B.13, αρ. 43.A.a.6, *SEG* XXIII, 1968, αρ. 585.2-3.

¹⁰⁴ *IC* IV, αρ. 80.8.

¹⁰⁵ *IC* IV, αρ. 9.25-26 και 35.

¹⁰⁶ *IC* IV, 9.24-25 και 41.

¹⁰⁷ *IC* IV, 41.VII.19, *Leg.Gort.* 9.34-5.

ζ) άνιτάς, σημαίνοντας "εγγυητής", βρίσκεται σε μια συνθήκη της Γόρτυνας του 2^{ου} αι. π.Χ.¹⁰⁸ Ο όρος έχει καταγραφεί, εκτός από την κρητική διάλεκτο, σ' ένα σχόλιο του Ησυχίου του Αλεξανδρεως (**άνιτάαν· επίβουλον, αντίδικον**). Η διαμόρφωση αυτού του σύνθετου εξηγείται, μέσω υπόστασης, από το σύνταγμα **ὁ άνι' άτας**, που ισοδυναμεί με το σύνταγμα της απτικής **ὁ άνι πινος άώμενος** "αυτός που τιμωρείται με ένα πρόστιμο αντί κάποιου άλλου", "αυτός που τιμωρείται για να πληρώσει το χρηματικό πρόστιμο κάποιου άλλου".

Ας αναφέρουμε επίσης σε αυτό το παραγράφο τη χρήση μιας σειράς λέξεων που οφείλονται στην επιρροή της κοινής γλώσσας. Έτσι προκύπτουν, το ουσιαστικό **δάνειον** "δάνειο": το ρήμα **δανείζω, δανίζω**, σημαίνοντας "δανείζω" στην ενεργητική φωνή και "δανείζομαι" στην μέση φωνή· το ουσιαστικό **έγγυή** "εγγύηση, ασφάλεια, ενέχυρο": **έγγυος**, ως ουσιαστικό (= **έγγυητής**), "αυτός που δίνει ασφάλεια, εγγυητής".

Γ.4) Ρήματα πληρωμών.

α) Το ρήμα **κατίσταμι** (= **καθίστημι**), "να πληρώσω, πληρώνω", καταγεγραμμένο στην Ελτυνία και στην Κνωσό τον 6^ο – 5^ο αι. π.Χ.¹⁰⁹, στην Ελεύθερνα τον 5^ο αι. π.Χ.¹¹⁰, πολύ συχνό στη Γόρτυνα τον 7^ο – 6^ο αι. π.Χ. και τον 5^ο αι. π.Χ. και χρησιμοποιούμενο συχνά στις πρόσφατες επιγραφές. Ας σημειώσουμε ότι ο όρος αυτός με αυτή την έννοια έχει καταγραφεί μόνο στην κρητική διάλεκτο. Στη νομοθετική γλώσσα της διαλέκτου χρησιμοποιούνται επίσης τα σύνθετα ρήματα **έπικατίσταμι** (= **έπικαθίστημι**), σημαίνοντας "πληρώνω επιπροσθέτως", σημασία καταγεγραμμένη μόνο στην κρητική διάλεκτο, και **ύπερκατίσταμι**, σημαίνοντας "πληρώνω για λογαριασμό άλλου, πληρώνω εκ μέρους άλλου", **άπασξ λεγόμενον**, καταγεγραμμένο μόνο στην Κρήτη¹¹¹.

β) Το ρήμα **πράζω** (= **πράπτω**), που σημαίνει "κάνω κάποιον να πληρώσει, απαιτώ την πληρωμή μου από κάποιον", σύνηθες στην απτική διάλεκτο, εμφανίζεται στην κρητική διάλεκτο στις επιγραφές του 6^{ου}-5^{ου} αι. π.Χ., του 5^{ου} αι. π.Χ. και της Ελληνιστικής εποχής. Το σύνθετο ρήμα **έσπράζω** (= **έκπράπτω**), σημαίνοντας στην ενεργητική φωνή και μέση φωνή "απαιτώ να εισπράξω, απαιτώ, εισπράττω", χρησιμοποιείται στη Γόρτυνα τον 5^ο αι. π.Χ.¹¹² και στην Ανατολική Κρήτη τον 3^ο αι. π.Χ.¹¹³ Πρέπει να επισημάνουμε επίσης το ουσιαστικό παράγωγο **έσπράπας**, χρησιμοποιούμενο στον πληθυντικό **έσπράπαι**, "φοροσυλέκτης", που απαντάται στη Γόρτυνα τον 5^ο αι. π.Χ.¹¹⁴ και τον 4^ο – 3^ο αι. π.Χ.¹¹⁵ Αυτός ο όρος αναφέρεται σε δημόσιους

¹⁰⁸ IC IV, 181.b.23 και 23-24.

¹⁰⁹ IC I, X, Ελτυνία, αρ. 2.5, IC I, VIII, Κνωσός, αρ. 2.1 και 3.

¹¹⁰ SEG XXIII, 1968, 571.2.

¹¹¹ Leg. Gort. 11.35.

¹¹² IC IV, αρ. 41.VI.8-9, αρ. 83.11, αρ. 87.12.

¹¹³ IC III, IV, Ίτανος 7.22 και 24.

¹¹⁴ IC IV, αρ. 75.D.2, αρ. 87.1, 7, 8 και 11, αρ. 91.4.

υπάλληλους της Γόρτυνας που ασχολούνται με την είσπραξη των δημοσίων χρέων. Με παρόμοια σημασία χρησιμοποιείται στην αιτική διάλεκτο **πράκτορες, πράκτωρ**, "αξιωματούχος που εκτελεί απόφαση να εισπράξει κάποιο χρέος, δημόσιος υπάλληλος για την είσπραξη φόρων", λέξη που βρίσκεται επίσης στην Ανατολική Κρήτη τον 3^ο αι. π.Χ.¹¹⁶

γ) Το ρήμα **πίνω**, "να πληρώσω, πληρώνω", καταγεγραμμένο στη Γόρτυνα τον 7^ο – 6^ο αι. π.Χ.¹¹⁷ και τον 5^ο αι. π.Χ.¹¹⁸ και στη Δρήρο τον 7^ο – 6^ο αι. π.Χ.¹¹⁹ Ας σημειώσουμε επίσης τα ακόλουθα σύνθετα ρήματα: **1) έσπίνω** (= στην αιτική διάλεκτο, **έκπίνω**), "αποπληρώνω, ξεπληρώνω", σύνθετος στην αιτική διάλεκτο και συχνά καταγεγραμμένο στην αρχαιότερη περίοδο της Κρητικής διαλέκτου¹²⁰.- **2) έπεσπίνω** (= στην αιτική διάλεκτο, **έπεκπίνω**), "εξοφλώ, ξεπληρώνω", *άπαξ λεγόμενος*, χρησιμοποιούμενος σε μια επιγραφή της Γόρτυνας του 5^{ου} αι. π.Χ.¹²¹- **3) άποπίνω**, "πληρώνω", συχνό τόσο στις αρχαιότερες επιγραφές όσο και στις πιο πρόσφατες.

δ) **έξοδιάπεν** (= **έξοδιάζειν**), "πληρώνω εξ ολοκλήρου, αποπληρώνω", σε μία επιγραφή της Λεβήνας του 2^{ου} αι. π.Χ.¹²² Με αυτή τη σημασία το ρήμα έχει καταγραφεί στις πρόσφατες επιγραφές άλλων διαλέκτων και στους Εβδομήκοντα.

ε) **καταβάλλω**, "πληρώνω", καταγεγραμμένο στη κρητική διάλεκτο στις επιγραφές της Ελληνιστικής εποχής. Έτσι, χρησιμοποιείται αναφερόμενο στα «τέλη» στην στερεότυπη φράση, συχνή στις πρόσφατες επιγραφές, **έξαγωγάν δ' ήμεν . . . κατά γάν μέν άτελει, κατά θάλασσαν δέ καταβάλλονταν τέλη**. Η χρήση αυτού του ρήματος σημαίνοντας "πληρώνω", είναι σύνθετος στην αιτική διάλεκτο και στην κοινή γλώσσα.

Βιβλιογραφία

Adrados, F. R.; Rodríguez-Somolinos, J. [e.a.], *Diccionario Griego-Español*, Madrid, Instituto de Lenguas y Culturas del Mediterráneo y Oriente Próximo (ILC), CSIC, 1980-2009, 7 τόμοι. (Α-έξαυος), τόμος Ι 2^η εκδ., Madrid 2008. web: <http://www.filol.csic.es/dge/lst/lst4.htm>.

Bile, M., *Le Dialecte crétois ancien. Étude de la langue des inscriptions. Recueil des inscriptions postérieures aux IC*, «École française d'Athènes. Études crétoises» 27, Paris 1988.

¹¹⁵ IC IV, αρ. 160.B.7, αρ. 162.11-12.

¹¹⁶ IC III, IV, Ίτανος αρ. 7.21-22.

¹¹⁷ IC IV, αρ. 1.1.C.

¹¹⁸ IC IV, αρ. 41.I.7.

¹¹⁹ H. Van Effenterre, *BCH* 70, 1946, αρ. 2.2.

¹²⁰ IC IV, αρ. 1.4.d-f, 14.g-p.1, 78.6, 79.15-6, 17 και 20-1, αρ. 144.14, αρ. 145.14-5, IC I, VIII, Κνωσός, 2.2.

¹²¹ IC IV, αρ. 77.B.8-9.

¹²² IC I, XVII, αρ. 2.b.8.

- Bile, M., «L'agriculture en Crète au le millénaire: l'apport de l'épigraphie», *Cretan Studies* 8, 2003, 23-40.
- Brixhe, C., «La circulation des Biens dans les Lois de Gortyne», C. Dobias-Lalou (ed.), *Des dialectes grecs aux Lois de Gortyne* (Nancy-Paris 1999), 75-116.
- Calero Secall, I., *Leyes de Gortina*, Madrid 1997.
- Chantraine, P., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, 2 τομ., Paris 1968-1980.
- Frisk, H., *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, 3 τομ., Heidelberg 1960-1972.
- IC I-IV = Guarducci, M., *Inscriptiones Creticae*, 4 τομ. Roma 1935-1950. Τόμος 1. *Tituli Cretae mediae praeter Gortynios*, 1935. Τόμος 2. *Tituli Cretae occidentalis*, 1939). Τόμος 3. *Tituli Cretae orientalis*, 1942. Τόμος 4, *Tituli Gortynii*, 1950.
- Kristensen, Karen Rørby, «Gortynian debt bondage: some new considerations on IC IV 41 IV-VII, 47 and 72 l. 56-II. 2, X. 25-32», *ZPE* 149, 2004, 73-79.
- Liddell H. G., Scott R., Jones H. S. [e.a], *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1940⁹, With a Supplement Edited by E. A. Barber, Reprinted 1968, With a Revised Supplement Edited by P. G. W. Glare, Reprinted 1996.
- Schwyzler, E., *Dialectorum Graecarum exempla epigraphica potiora*, Leipzig 1923.
- SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Τόμοι 1-11, επιμ. J. E. Hondius (Leiden 1923-1954). Τόμοι 12-25, επιμ. A. G. Woodhead (Leiden 1965-1971). Τόμοι 26-41, επιμ. H. W. Pleket, R. S. Stroud (Amsterdam 1979-1991). Τόμοι 42-44, επιμ. H. W. Pleket, R. S. Stroud, J. H. M. Strubbe (Amsterdam 1992-1994). Τόμοι 45-49, edd. H. W. Pleket, R. S. Stroud, A. Chaniotis, J. H. M. Strubbe (Amsterdam 1995-1999). Τόμος 50, επιμ. A. Chaniotis, R. S. Stroud, J. H. M. Strubbe (Amsterdam 2000). Τόμος 51, επιμ. A. Chaniotis, T. Corsten, R. S. Stroud, R. A. Tybout (Amsterdam 2001). Τόμοι 52-57, επιμ. A. Chaniotis, T. Corsten, R. S. Stroud, R. A. Tybout (Leiden-Boston 2002-2007).
- Willets, R. F., *The Law Code of Gortyn* (Kadmos, Supplement I), Berlin 1967.

Ángel Martínez Fernández

Τακτικός Καθηγητής
Πανεπιστήμιο της LA LAGUNA
Φιλολογική σχολή
Τομέας: Κλασσική και Αραβική Φιλολογία
Ειδικότητα: Ελληνική Φιλολογία
Ηλ-ταχ.: amarfer@ull.es